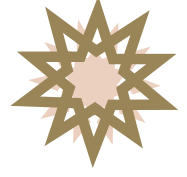

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Yıldız Social Sciences Institute Journal

Web sayfası bilgisi: <https://ysbed.yildiz.edu.tr>
DOI: 10.14744/ysbed.2021.00004

Orijinal Makale / Original Article

Mahşer kavramının sanata yansıması
Reflection of the concept of judgment to art

Serdar DARTAR^{a*}, Lütfü KAPLANOĞLU^a

^aYıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, Bileşik Sanatlar Anasanat Dalı, İstanbul, Türkiye

^aDepartment of Art, Department of Compound Arts, Yıldız Technical University, Faculty of Art and Design, Istanbul, Turkey

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 04 Temmuz 2020

Kabul tarihi: 31 Mayıs 2021

Anahtar kelimeler:

Edebiyat, gravür, mahşer, resim, sanat.

ARTICLE INFO

Article history

Received: 04 July 2020

Accepted: 31 May 2021

Key words:

Art, engraving, last judgement, literature, painting.

ÖZ

Gerçekleştirilen bu çalışmayla dikkat çekici bir konu haline gelen mahşer kavramının farklı sanatsal alanlarda nasıl kullanıldığı açıklanmak istenmiş; plastik sanatlar, edebiyat gibi sanatın farklı disiplinlerinde nasıl ele alındığına dikkat çekilmiştir. Özellikle resim sanatında kutsal kitaplardan yararlanılarak betimlenen mahşer kavramının farklı biçimlerde aktarıldığı görülmüştür. Bu çalışma kapsamında Albrecht Dürer'in gravürleri mahşer konusunun farklı bir teknikle işleniş açısından önemli bir örnek oluşturmuştur. Mahşer kavramının farklı dinlerdeki anlamları ve bu anlamın nasıl ifade edildiği kutsal metinlerde araştırılırken, söz konusu kavramın kültürel açıdan diğer toplumlarda ne ifade ettiği hususunda incelemelerde bulunulmuştur. Farklı sanatsal tekniklerle sanat yapıtlarının konusu haline gelen kavram; yağlıboya, fresk, gravür gibi resimsel tekniklerin yanı sıra edebiyat gibi sanatın diğer alanlarında da kendini göstermiştir. Mahşerin çoğu toplumun inancında ve kültüründe yer bulması ve bu durumun sanat yapıtlarına yansıması, çalışmanın konusunu oluşturmuş; kavramın diğer kültürlerle olan ilişkisi üzerine durularak sanatsal ifade biçimine nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Mahşer kavramının kullanımının hem toplumsal açıdan ele alınması hem de kavramın sanata yansıtılmasında kullanılan yöntemler açısından bir değerlendirme yapılmış ve bu bağlamda bazı toplumlarda konunun yakın anlamda benzerlik taşıyarak bir bütün oluşturduğu ve kavramın yansıtılmasında farklı yöntemlerin ele alınmış olduğu sonucuna varılmıştır.

Atıf için yazım şekli: Dartar S, Kaplanoğlu L. Mahşer kavramının sanata yansıması. Yıldız Sos Bil Ens Der 2021;5:1:41–51.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to explain how the concept of last judgment, which is a remarkable subject, is used in different artistic fields and how it is defined and expressed in different disciplines of art such as plastic arts, cinema and literature. Especially in the art of painting, it is seen that the concept of last judgment, which is depicted by using holy books, is conveyed in different ways. In this study, Albrecht Dürer's engravings set an important example in terms of how the apocalyptic subject is treated with a different technique. While the meanings of the concept of last judgment in different religions and how it is expressed in the sacred books are examined, it has been examined about what this concept means culturally in other societies.

*Sorumlu yazar / Corresponding author

*E-mail adres: serdardartar@gmail.com

Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Türkiye, tarafından yayınlandı.

Telif hakkı 2021, Yıldız Teknik Üniversitesi. Bu, CC BY-NC lisansı kapsamında açık erişimli bir makaledir. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

The concept which has become the subject of art works with different artistic techniques; oil painting, fresco, engraving, as well as pictorial techniques, such as literature, has shown itself in other areas of art. The subject of the study was that most of the last judgment was found in the belief and culture of the society and this was reflected in the works of art. The relationship between the concept and other cultures is emphasized and how it is reflected in the artistic expression. An evaluation was made in terms of both the use of the concept of last judgment in terms of both the social perspective and the methods used to reflect the concept to art, and in this context, it was concluded that the subject had a similarity in some society and formed a whole.

Cite this article as: Dartar S, Kaplanoglu L. Reflection of the concept of judgment to art. Yıldız Sos Bil Ens Der 2021;5:1:41–51.

GİRİŞ

Toplumların yaşadıkları olaylar ve kültürel etkileşim gibi etkenler nasıl ki onların yaşayış biçimlerini etkilemişse; onların sanat anlayışlarını da etkilemiş ve sanat anlayışlarında değişikliklere sebebiyet vermiştir. Özellikle, yapılan pek çok eserde aynı kavramın farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiş olduğu görülmektedir. Kavramın farklı bakış açısıyla değerlendirilmesi durumunda yaşanan olayların, kültürel etkileşimin rolü olduğu gibi din de bu hususta etkili bir rol oynamıştır. Ölümden sonra bir hayat olduğu düşüncesi çoğu dinde kendini göstermiştir. Bu hususta konuya ışık tutmak amacıyla kutsal kitaplar incelenerek farklı değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Yahudilik inancına bakıldığında; ölümden sonra bir hayatın olduğu düşüncesine dair farklı görüşlerle karşılaşmaktadır. Buna bağlı olarak pek çok kutsal kitap araştırmacısına göre, Yahudi kutsal metinlerinde ölümden sonra bir hayatın olduğu inancına dair kesin bir ifade yoktur ve araştırmacılar bazı metinlerle söz konusu durumun açıklanmasına katkıda bulunmuşlardır.

“Ölüm sonrası hayat düşüncesinin gerçek bir Yahudi inancı olmadığını ileri süren Kutsal Kitap uzmanları, Kutsal Kitaptan kendilerini destekleyecek referans bulmakta pek zorluk çekmezler. Bunlardan bazıları Tekvin 3: 17-19 ‘u, Adem ve Havva’nın işlediği asli günahın, kendisinden sonra hayatın olmayacağı ölüme neden olduğu şeklinde anlamışlardır” (Akbaş, 39, 2002).

Yahudiliğin aksine Hristiyan inancına göre ölümden sonra bir hayatın olduğu düşüncesi kutsal metinlerle desteklenmiştir. Ölümden sonra yeniden diriltilecek olan insanların yargılanışının söz konusu metinlerde yer aldığı görülmektedir.

“Hristiyanlara göre ahiretin varlığı iman esaslarından. Hristiyanlara göre beklenen Mesih Hz. İsa’nın ikinci defa dünyaya dönüşüyle kıyamet kopacak ve ölümler dirilecektir. Kıyametin ne zaman kopacağını yalnızca baba (tanrı) bilir. Baba, yeniden dirilmenin (haşır) ardından hükmetme yetkisini oğul İsa’ya verecektir. (Matta 28/18) Hz. İsa, insanlar arasında adaleti sağladıktan sonra görevi sona erecek ve yetkiyi babaya devredecektir. İyiler orada cennete,

kötüler cehenneme gidecektir. Mükâfat ve ceza ebedî olacaktır” (www.tarihbilimi.gen.tr, 2019).

İslamiyet’te diğer dinlere göre mahşer kavramına daha çok yer verilmiştir. İslam dininin temel esaslarından olan ahiret inancına göre insanlar, öldükten sonra kıyamet günü tekrar diriltilecekler ve bir arada toplanacaklardır.

“Kıyamet günü Allah Teâlâ, yeryüzünü dilediği şekle sokacak ve mahşer yeri, Resûl-i Ekrem’in ifadesiyle, “Üzerinde hiç bir âlâmet (dağ, dere, bitki vb.) bulunmayan, halis buğday unundan yapılmış yufka gibi beyaz ve parlak bir düzlük” olacaktır. Mahşerde melekler, cinler ve insanlar diriltildikten sonra insanoğlunun küçüğü, büyüğü, akıllısı, delisi, hepsi bir yerde toplanacaktır” (Toprak, 2015: 52-53).

Kutsal metinlerde geçen mahşer kavramı, dini boyutunun yanı sıra kültürel açıdan da pek çok toplumun yapısal özellikleri çerçevesinde kendine yer bulmuştur. Farklı bakış açısıyla değerlendirilen kavramlar arasında yer alan mahşer konusu pek çok dönemde farklı biçimlerde ifade edilerek sanat eserlerine yansıtılmıştır. Sanatın en erken döneminden başlayarak, Gotik, Rönesans ve Barok dönem gibi çoğu dönemde gerek üslup, gerekse teknik açıdan farklı bir perspektifle mahşer kavramı eserlere konu edilmiştir. Erken dönem Mısır sanatında ölümlerin tekrar dirileceği inancının olması, mumyalama geleneğini getirmiş ve ölümden sonra bir hayat olacağı düşüncesini ortaya atmıştır. Daha sonraki dönemlerde de özellikle İncil’den ayrıntıların resmedildiği eserlerde mahşer kavramının pek çok farklı biçimde ele alındığı görülmektedir.

Mahşer kavramı, farklı kültürlerde önemli ölçüde yer bulmuştur. Ölümden sonra yeni bir hayatın olma düşüncesi çoğu kültürün geleneklerine bağlı olarak kendini göstermiştir. Mısır’da ölümden sonra dirilecek olan insanlığın yargılanmak için toplanacağı düşüncesi, yapılan parşömenlerde görülmektedir (Görsel 1).

Mısırlılarda Ölünün Kitabı olarak bilinen parşömente, insanın ölümünden sonraki hayatında ona yol göstermesi amacıyla tasvir, ölüyle birlikte lahide yerleştirilmiştir ve böylece bu parşömen her ölenin yanında bulunmuş olur. Hakikat Tüyüne Karşı Kalbin Tartılması adlı sahne ise her Ölünün Kitabı’nda bulunan bir sahne olmuştur. Kalbin tartılmasını denetleyen Anubis’in elindeki terazide tüye karşı kalbin tartıldığı görülür. Resimde kalbin çok ağır olduğu

Görsel 1. Hakikat tüyüne karşı kalbin tartılması, M.Ö. 1250, boyanmış papirüs, Londra British Müzesi.

sonuçlanırsa ölünün kalbini yutmak için bekleyen bir canavar da sağ alt köşede yer almaktadır (Cumming, 2008: 51).

İslamiyet öncesi Türk kültüründe ölünün eşyası ile birlikte gömülmesi geleneği ve özellikle atıyla birlikte gömülmesi ölümden sonraki yaşama olan inancı göstermiştir. Çoğu kültürde ölüm sonrası bir hayatın olduğu inancı ve iyiliğin mükafatı ve kötülüğün cezalandırılması fikri sıklıkla görülmektedir. Mısır kültüründeki ölüm sonrası yargılama, ifade edilmiş biçimi olarak çok farklı olsa da İslâm kültüründeki amel defterine yaklaşım hususunda benzerlik taşımaktadır.

2. Mahşer'in sanat eserlerine yansımaları

Kıyamet alametleriyle ortaya çıkacak olan ve kıyametin haberciliğini yapacak olan Mahşerin Dört Atlısı, pek çok eserde kendisini göstermiştir. Mahşer temasına gönderme yapan eserler ele alındığında Pieter Brueghel'in (Yaşlı) Ölümün Zaferi isimli eseri dikkat çekici niteliktedir (Görsel 2).

Ölüm temasının işlendiği bu resimde sanatçı yaşanan kaos ortamını etkili bir biçimde yansıtırken resmin merkezinde yer alan at ile mahşerin dört atlısından birini tasvir ederek ölümün habercisini betimlemiştir.

Görsel 2. Pieter Brueghel (Yaşlı), Ölümün Zaferi 1562, Panel üzeri yağlıboya, 117x162 cm. Madrid Prado Müzesi.

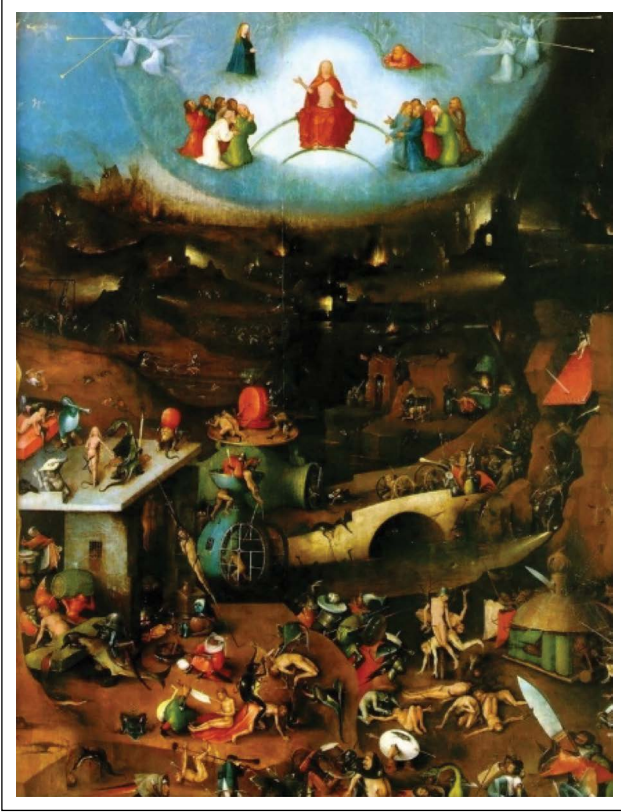
Aynı durum Rönesans dönemi ressamlarından olan Limbourg Kardeşler için de geçerli olmuştur. "Kuyumcu olarak yetişmiş, ardından büyük bir siyasi kargaşa döneminde dönemin Fransız koruyucularından olan Berry Dükü Jean için çalışan Paul (veya Pol), Herman ve Jean Limbourg resimli süsleme sanatının öncüleriydiler." (Cumming, 2008: 77).

Dini konuların resimlerde anlatıldığı sıklıkla görülmektedir. Toplumların değer yargıları, sosyo-kültürel yapısı, dini ve siyasi yaşamı onların sanatını da etkisi altına almıştır. Özellikle Alman sanatında bu etkinin izleri görülmektedir. Dönemin önemli ressamlarından olan Hieronymus Bosch, doğaüstü varlıklar kullanarak oluşturduğu çoğu yapıtında mahşer konusuna gönderme yapmış ve bu tema etrafında eserler üretmiştir.

"Yüzyılın ortalarında doğan Bosch, Rönesans'ın ve din savaşlarının canlılığına yakından tanık oldu. O dönemde Ortaçağ geleneklerinin ve değerlerinin yıkılışı, insanoğlunu imanın gücünü ve büyüsunü yitirdiği yeni bir evrene yönelten yolu açtı. Bosch'un gözde alegorileri cehennem, cennet ve şehvetti. Herkesin iki seçenek, cennet ya da cehennem arasında tercihte bulunması gerektiği kanısındaydı." (Charles, 2012: 100).

Görsel 3. Ölüm, mahşerin dört atlısından biri, Paul (veya Pol) Limbourg, 1413 – 1416, parşömen üzerine resimli süsleme, Chantilly (Fransa) Conde Müzesi.

Görsel 4. Mahşer, Hieronymus Bosch. Bir mihrap resminin orta parçası, Akademie der Bildenden Künste, Viyana.

Hieronymus Bosch Mahşer isimli eserinde pek çok farklı figürü barındıran bir kompozisyon içerisinde gerçek dışı varlıklar da ekleyerek eserde yansıtılan kaos ortamına ürkütücü bir hava katmıştır (Görsel 3 ve 4).

Sanatçı yaptığı resimlerde insanlığın kötü gidişatına vurgu yapmış; eserlerinde betimlediği ürkütücü olaylarla insanları dinden uzaklaşmalarını konusunda adeta ikaz etmiştir. Bu bağlamda sanatçı, eserlerinde işlediği mahşer teması ile kötüye giden toplumsal yapıyı vurgulamak istemiştir.

“Mahşer resminde Bosch, geleneğe uyarak resmin üst yanında ortada bulutlar üzerinde İsa’yı gösteriyor. Sağında solunda iki grup halinde Meryem’le Johanna, Havariler ve Kıyamet Gününün geldiğini borazanlarla bildiren melekler yer alıyor. Bu kutsal sahne resim içinde küçük bir yer kaplıyor. Buna karşılık, resmin beşte dördü, hesap günü yeryüzünde geçecek olan olayların anlatılmasına ayrılmış. Yukarıda arka planda alevler içerisinde yanan bir şehir görülür. Bu cehennem görünümünün önünde, aşağı doğru indikçe garip yaratıklar arasında sayısız çıplak insan, türlü işkence aletleri, günahkârları öğüten makineler görülüyor. Bu ana baba gününün kargaşalığı içinde her şeyin özel bir anlamı var.” (İpşiroğlu, 2010: 100).

Hieronymus Bosch gibi mahşer konusuna gönderme yapan, toplanan kalabalığın yargılandığı anı da içeren bir eser oluşturan bir diğer ressam Kuzey Rönesansı ressamı Hans Memling’dir. Sanatçının Kıyamet Triptiği konunun işleniş bakımından güzel bir örnek teşkil etmektedir (Görsel 5).

Görsel 5. Hans Memling, Kıyamet Triptiği 1467–1471, meşe pano üzerine yağlıboya, 222x160 cm, Pomeranya müzesi, Danzig.

Resim incelendiğinde, resmin alt bölümünde figürlerin yoğun bir biçimde yer aldığı görülürken, üst bölümde yer alan figürlerin konumlandırılışı esere manevi bir atmosfer kazandırmıştır. Sanatçı, resim düzleminde dünyevi ve tinsel bir dünyanın betimlemesine yer vermiştir.

“Bu triptiğin ilham kaynağı van der Weyden’in Beu-ne altar panosudur. Üç panoyu bir yarım halka oluşturan bedenler doldurur; bir yanda Erdemlilerin Cennete Alınışı, diğer yanda Lanetlilerin Cehenneme Atılışı yer alır.” (Charles, 2012: 83).

Sanatçının eserinde çoğu figürün çıplak resmedilmesi insanların içinde buldukları çaresiz durumu kuvvetlendirmiş, kalabalık ve girift kompozisyon şeması ile mahşeri kalabalık daha da etkili bir hale getirilmiştir. Eser, mahşer ve sonrasını anlatan üçlü bir şema halinde sunulmuştur.

Eserlerinde mahşer temasını ele alan bir diğer ressam, Albrecht Dürer’dir. Sanatçının özellikle baskı tekniğiyle gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarda konuyla ilgili son derece etkili örnekler ortaya çıkarmıştır. Sanat tarihine bakıldığında bir kavramın farklı sanatsal tekniklerle ifade edildiği görülmektedir. Teknik açıdan incelendiğinde Albrecht Dürer’in gravür yöntemi ile gerçekleştirdiği mahşerle alakalı pek çok eser bulunmaktadır. Dürer’in İncil’den bir sahneyi betimlediği Mahşerin 4 Dört Atlısı adlı eserinde mahşer konusu kıyamet alametleriyle kendini gösteren anlatımcı bir tarz yakalamıştır.

“İçten içe korkunç imgelerle dolu olduğunu yazmış ve korkularını Kıyamet Günü dizisi baskılarına yansıtmıştır.” (Hollingsworth, 2009: 274).

Albrecht Dürer İncil’de yer alan sahneleri gravür tekniğiyle çalışmalarına aktarmış ve bir kıyamet serisi çalışmıştır. Mahşerin Dört Atlısı isimli gravürü de bunlardan biridir. Sanatçı İncil’de yer alan anlatıyı ve insanlığı bekleyen felaketleri eserine yansıtmaya çalışmıştır.

“Konu Kitab-ı Mukaddes’in, Yeni Ahit-İncil kitabının Vahiy bölümünün 6. Babının ilk 8 ayetinde geçmektedir. Ve burada dünyanın sonu, kıyamet, mahşer bir şekliyle tasvir edilirken vazifeli olacak dört atlının ortaya çıkacağı ve yapacakları anlatılmaktadır. Konu hakkında bazı açıklamalar gene Vahiy bölümünde verilmektedir” (sorularlaislamiyet.com, 2019).

Sanatçının bu eserinde mahşer kavramına İncil’den alınan sahnelerle gönderme yapılırken aynı zamanda fantastik bir bakış açısı da ortaya çıkmıştır. Albrecht Dürer’in mahşer konusuna temas eden eserlerinden pek çoğunun Apokalips dizisinde yer aldığı görülmüştür. Sanatçı bu eserlerini gravür tekniğiyle gerçekleştirirken, oluşumuna zemin hazırlayan etmenin kitap ressamlığıyla yakından ilişkili olduğu da görülmektedir.

“Almanya’da Rönesans akımının öncüsü olan Dürer de resimle vaiz geleneği içinde yetişmişti. İlk İtalya dönüşü yaptığı Apokalips İllüstrasyonları bu geleneği sürdürüyor. İncil’in son bölümünde yer alan Apokalips, Neron zamanında Romalılarla Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında kıyasıya

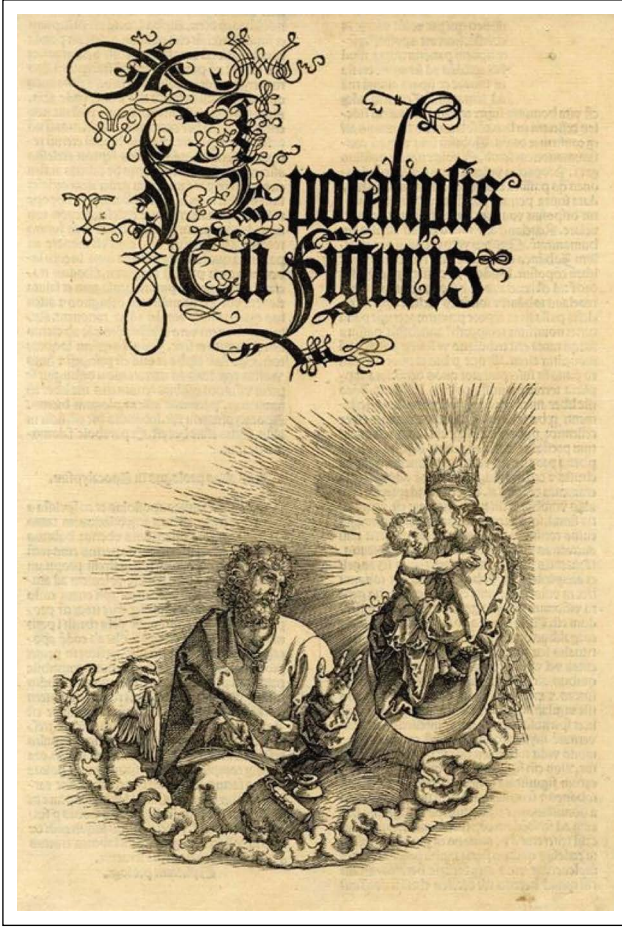
sürdürülen savaşlar sırasında Anadolu’lu bir Yahudi olan Johannes tarafından yazılmıştır. İmparatorluğun her yanında ayaklanma ve çöküntünün baş gösterdiği yıllarda doğal felaketler de birbirini kovalıyor, insanlar zelzele, veba ve açlıktan kırılıyorlardı. Bir bunalım dönemini yansıtan Apokalips, karamsar bir hayal gücünün ürünüdür, korkunç vizyonlarla dünyanın sonu geldiğini haber verir.” (İpşiroğlu, 2010: 103) (Görsel 6, 7, 8, 9).

“Bu ahşap baskı serisi Dürer’in en ikonografik betimlemeleriydi. Serinin dördüncü eseri Mahşerin Dört Atlısı dünyanın sonunun 15. yüzyıl sonunda geleceğine inananlarda büyük bir etki yapmıştı. Soldan dörtnale meleklerin eşliğinde gelen dört atlı: Ölüm, Açlık, Veba ve Savaş’tı. Albrecht Dürer 1511’de Büyük Tutku ve Meryem’in Hayatı ahşap baskı serilerini de yaparak “Mahşer”in yeni versiyonuyla birlikte yayınlamıştı.” (www.pivada.com, 2019).

Dürer’in yapıtında işlediği mahşerin dört atlısı, kıyametin habercisi niteliği taşımaktadır. İnsanlığın başına gelecek olan çeşitli felaketler serisini ve her bir felaketi temsil eden dört atlıyı eserine yansıtan sanatçı, yaşamış olduğu toplumsal yapı ve inancın etkisiyle konuyu betimlemiştir. Aynı konunun farklı dönemlerdeki eserlerde anlatılması, toplumun kültürel yapısı ve değer yargılarının kavramlar üzerinde etkili olduğunu da göstermektedir.

Görsel 6. Albrecht Dürer, mahşerin dört atlısı Gabinetto dei Disegni e delle Stampe. Floransa, Ahşap baskı, 1498.

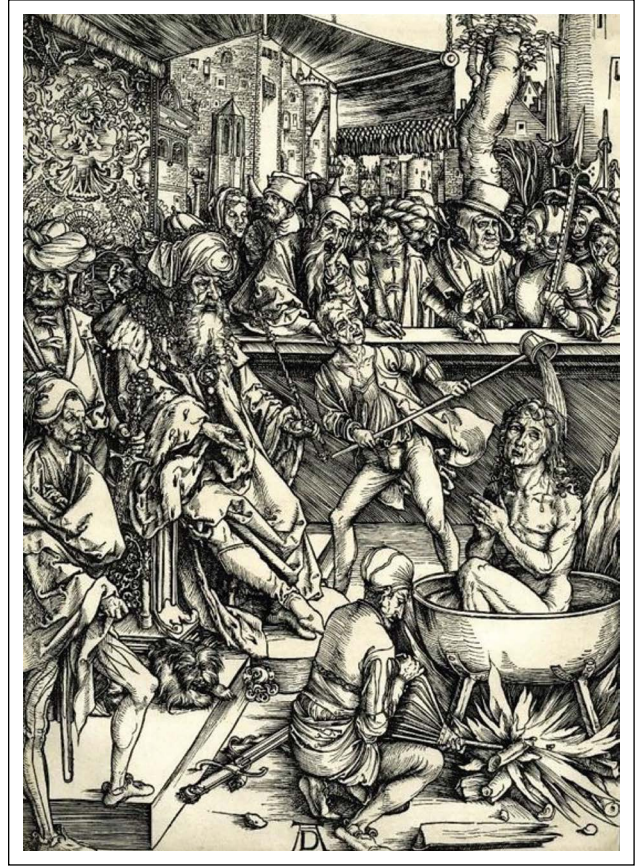

Görsel 7. Giriş sayfası, 1511, ahşap baskı, Uffizi, 39.6x23.2 cm, Staatliche Kunsthalle, Karlsruhe, Almanya.

Mahşer kavramını eserine yansıtan bir diğer ressam ise Michelangelo'dur. Sanatçının eserlerinde özellikle Sixtina Kilisesi tavan fresklerinde dini bir konu işlense bile kaslı anatominin vurgulanması İncil'deki dini betimlemelerden biraz ayrılmaktadır. Kavramların işleniş biçimindeki farklılık da bu gibi üslupla ilgili durumlardan kaynaklanmaktadır.

İpşiroğlu'na göre; mahşer günündeki figürler birbirinden ayırt edilemeyecek gibi kalabalık bir durumda kaynaşmışlardır. Michelangelo, Mahşer'de kullandığı kompozisyonu daha önce Sixtina'nın tavanındaki bir başka eser olan Tufan'da da uygulamıştır. Gerçi yığın kompozisyonunu, Michelangelo daha önce Sixtina'nın tavanında Tufan'da da denemişti. Tufan'da yer alan figürler önemlerine göre gruplandırılırken, Mahşer'de daha yoğun bir aktarım söz konusudur ve İsa figürü kompozisyonun merkezine konumlandırılmıştır. (İpşiroğlu, 2010: 107).

Mahşer kavramının değinildiği bir diğer eser ise El Greco'ya aittir. Sanatçının Beşinci Mührün Açılışı isimli eserinde maniyerist üslup özelliklerinin etkisiyle artan ruhani atmosfer konunun aktarımında önemli bir yer bulmuştur. Deforme edilen kolların uzayarak gökyüzüne doğru uzan-

Görsel 8. Aziz Yuhanna'nın şehit olması, Ahşap baskı, 39.5x28.2 cm, Staatliche Kunsthalle, Karlsruhe, Almanya.

ması ve yüzlerdeki dramatik etki tinsel bir gücün varlığını adeta gün yüzüne çıkarmaktadır (Görsel 10 ve 11).

“Beşinci Mührün Açılışında (Apokalips 6) Johanna, Hespap Günü din şehitlerinin ayaklandığını görüyor, öç almak için bağıştıklarını işitiyor. Tintoretto'nun Göğe Çıkışında olduğu gibi, burada da ön plandaki peygamber figürüyle arkadakiler arasında aşırı bir ölçü farkı var. Peygamber diz çöktüğü halde, resmin sol yanını baştan başa kaplıyor. Ayağa kalktığı zaman resim çerçevesinden çıkarak gözlemlerimizden silinecek bir görüntü olarak verilmiş. Sanat tarihinde ilk kez bir blokun görüntü haline geldiğini görüyoruz. Vücudu bize dönük, kollarını kaldırmış göğe bakıyor. Yüzünden görülmedik, işitilmedik şeyler gördüğü seziliyor. Resmin gerilerinde, onun gördüklerinin sadece bir parçasını biz görebiliyoruz. Melekler dirilenlere beyaz kaftan dağıtıyorlar.” (İpşiroğlu, 2010: 114).

Mahşer kavramının ele alındığı Batı sanatı dışında Osmanlı minyatür sanatında da bu konunun irdelendiği ve minyatürlerde yer bulduğu gözlemlenmektedir. Rönesans döneminde Albrecht Dürer'in de işlerinde görülen kitap ressamlığının bu hususta diğer alanlarda da kendisine yer bulduğu ve anlatılanların görselleştirilmesi bakımından resmedilerek ifadenin pekiştirildiği görülmektedir. Bu açıdan kitap ressamlığının dini konuların anlatıldığı kitap-

Görsel 9. İsa, Aziz Yuhanna ve yaşlılar ahşap baskı, 39.8x28.1 cm, Staatliche Kunsthalle, Karlsruhe, Almanya.

larda veya minyatürlerde mahşer kavramının aktarımında önemli bir rol oynadığı da dikkat çekmektedir.

“Mahşer günü ile ilgili, Ahvâl-i Kıyâmet, (SK Hafid Efendi 139 ve BSB Or. Oct. 1596.) yazmalarındaki minyatürlerde bu konunun tasvirleri bulunmaktadır. Mahşer günü Güneş; insanlara öyle yaklaşacaktır ki, insanlar terleyeceklerdir; kiminin teri topuklarına, kiminin dizlerine, kiminin teri arkasına, beline omuzlarına akacak, öyle ki boynuna kadar yükselecek (And, 2010, s: 256). Ahvâl-i Kıyâmet’te bu konunun ele alındığı minyatürler, metin konusu ile ilgili olup, insanların tasavvur ettiği mahşeri tasvir etmektedir. Bu konu ile ilgili tasvirler, Süleymaniye Kütüphanesindeki Ahvâl-i Kıyâmet yazmasında, sarı renk ağırlıklı olarak kullanılmıştır.” (Kaplan, 2018) (Görsel 12 ve 13).

Mahşer temasıyla daha pek çok minyatürde karşılaşmaktadır. 15. Yüzyılda Yazıcıoğlu Mehmed tarafından yazılan Muhammediye adlı eserde de mahşer kavramına temas eden örnekler bulunmaktadır.

“Yazıcıoğlu Mehmed Efendi’nin eserlerinde yoğun biçimde işlediği konulardan biri de kıyâmet alâmetleri ve ahiret ahvalidir. Muhammediyye’de bir kısmı kıyâmetin kopmasından önce, bir kısmı kopması sırasında ortaya çıkacak olan küçük ve büyük alâmetlerden uzun uzadıya söz edilir.” (Çelebi, 2018) (Görsel 14 ve 15).

Görsel 10. Mahşer, Michelangelo, Sixtina kilisesi, Vatikan, Roma.

Görsel 11. El Greco, beşinci mührün açılışı, (1610 dolayları), metropolitan Museum of art, New York.

“Bu tasvirler ya Mirat-i Mahşer” veya “Eşkâl-i Hey’et-i İslâm” adı ile anılan resimlerde, Arş-ı A’zam, Kürsî, Ruhlar ve Melekler Âlemi gibi çeşitli adlarla nitelenen kare katmanlar içerisine cennet, cehennem ve son yargı/mahşer,

Görsel 12. Ahvâl-i Kıyâmet, BSB Or. Oct. 1596.

“Âlem-i Lâhût” (Uluhiyet Âlemi) olarak adlandırılanlar da ise cehennem, yedi kat yer ile gök, güneş, yasak deniz, kar ve dolu dağları, Kâbe ile yeşil kaya, kızıl boğa ve balık ile deniz üzerinde yer alan yedi kat yerleri taşıyan meleğin yeri ile birlikte yapılmıştır. Bahsi geçen bu tasvirler ya başlı başına ya da karşılıklı iki sayfa da yanyana yer almaktadır. Bahsi geçen tasvirler genellikle siyah-beyazken bir kısmı, özellikle Marifetnâme ve Mızraklı İlmihal’de yer alanlar renkli oluşları ile dikkat çekmektedir. Bu örneklerde cennetin her bir katı ya da her bir cennet mavi, beyaz, kırmızı, yeşil, sarı, pembe gibi renklerle boyanmıştır. Aynı uygulama kompozisyonlarda yer alan diğer öğelerde de yapılmıştır.” (Harman,2018).

Mahşer kavramının işlendiği bir diğer sanat alanı edebiyat olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanların kendilerini ifade etme biçimlerinden olan yazınsal sanat yani edebiyat, toplumların yaşadıkları olaylara ayna vazifesi yaparak duygu ve düşünce aktarımında görev almıştır. Toplumların yaşadıkları olaylar hususunda savaşların, aşkların kısacası duygu dünyalarının aktarımında iyi bir yol sunan edebiyat alanı insanların inançlarını da yansıtan bir araç olarak dini olayları da bünyesinde barındırmaktadır.

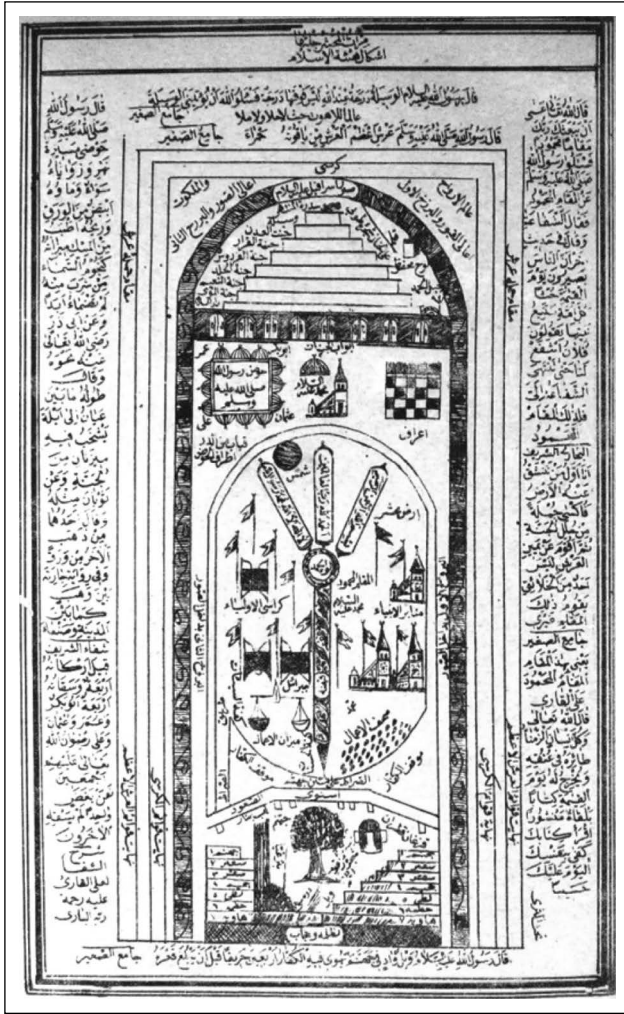
“Batı edebiyatlarında bu konunun temelini Dante’nin İlahi Komedi’si teşkil eder. Dünya edebiyatının şaheserlerinden biri olan İlahi Komedi’ nin ilahi, didaktik, estetik, beşeri ve metafizik olmak gibi pek çok özelliği ve üstünlüğü bulunmaktadır (Sevük 1940: 443). Bu eserde Hristiyanlığın tesiri ve nüfuzu görülüyor. Batı yazarları ondan ilham almışlar ve etkilenmişlerdir. İlahi Komedi Türk edebiyatına da tesir ettiği için ondan biraz bahsetmek gerekir. Dante’nin, kıyamet gününü tasvir ettiği bu eser üç bölümdür. Bunlar,

Görsel 13. Ahvâl-i Kıyâmet, SK Hafid Efendi 139.

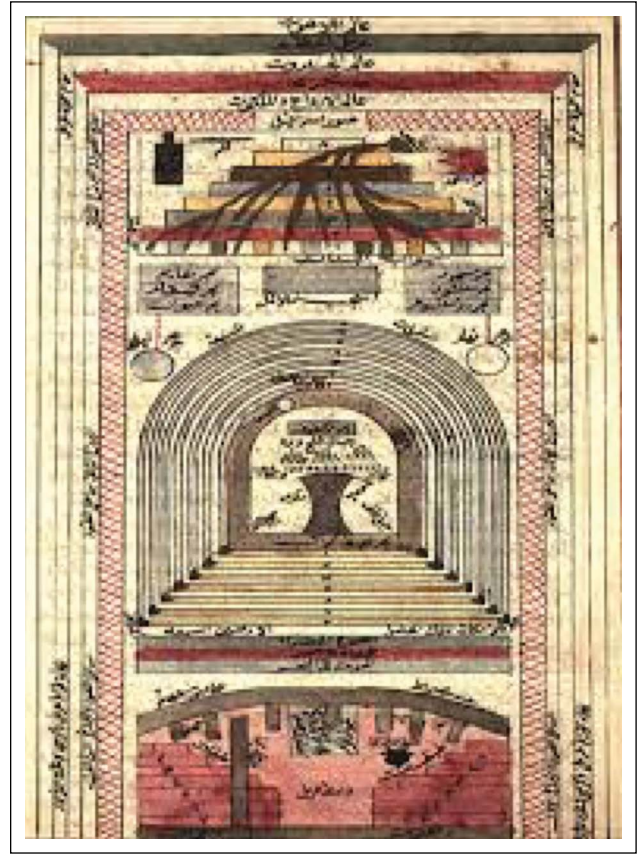
Cehennem, Araf ve Cennet adını taşır. İnanca göre mahşer, ruhların toplandığı ve dünyada yaptıklarının sorgulandığı ve hesap verildiği bir yer veya zamandır. Türk ve Batı edebiyatlarında bu konu önce efsane ve destanlarda mitlerde görünmüş, daha sonra didaktik eserlerde yer almıştır. Modern Türk edebiyatında ahiretin konu veya motif olarak yer aldığı şu eserler vardır: Tayflar Geçidi, Ruhlar, Arziler, Maske ve Ruh, Ruh Adam. Tayflar Geçidi, Ruhlar ve Arziler Abdülhak Hamid’in piyesleridir.” (Ercilasun, 2018).

Mahşer kavramının farklı kültürlerde yer alan sanat eserlerindeki yansımaları değerlendirildiğinde konunun teknik açıdan, sanat tarihi içerisindeki akımlara yönelik olarak değişkenlik gösterdiği de görülmektedir. Dürer’in resimlerinde (Bkz. Resim 6-7-8-9) görülen gerçekçi yaklaşım Bosch’un resimlerinde (Bkz. Resim 4) yerini fantastik bir dünya betimlemesine ve daha girift bir kompozisyon yapısına bırakmıştır. Ayrıca El Greco’nun resminde (Bkz. Resim 12) maniyerist üslubun etkisiyle deforme edilen figürler ve soğuk renkler ruhani bir atmosfer kazandırarak mahşer konusunun ifade

Görsel 14. Son yargı/maşher.

edilişini pekiştirmiştir. Toplumlar, kendi inançları ve değer yargıları ile anlamlandırdığı ve sanat eserlerine yansıttığı mahşer kavramını buna bağlı olarak farklı tekniklerle, farklı ifade biçimleriyle aktarmışlardır. Mısır kültüründe çok tanrılı bir yapının izinde mahşer kavramı, Anubis olarak adlandırılan çakal kafalı bir tanrının denetlediği terazi ile

Görsel 15. Uluhiyet âlemi.

yansıtılırken; İslam kültüründe, tek bir yaratıcı olan Allah'ın huzurunda insanların toplanıp yargılanacağı yer olarak ifade edilmiştir. Mısır papirüslerinde anlatılan kavram, İslam kültüründe minyatürlerde yer bulmuştur. Minyatürlerdeki aktarım kıyamet alametlerinin ve mahşerin anlatımını içeren sade betimlemeler şeklindeyken, Mısır kültüründe daha çok yaratıkların, tanrıların bulunduğu mitolojik ve fantastik bir dünyanın anlatımı söz konusudur. Çin kültüründe diğer kültürlerin ölümden sonraki yaşam inancının aksine bir anlayış söz konusudur. Ölen kişinin eşyaları ile birlikte gömülmesi, gücü ve zenginliği vurgulamaktadır (Görsel 16).

Görsel 16. Prenses Tou Wan'ın gömü giysisi. Mancheng'den Hebei eyaleti. Han hanedanlığı.

“Altın tellerle birleştirilmiş 2.160 yeşim plakadan yapılmış bu abartılı gömü giysisi Han Hanedanlığı'nın zenginliğini ortaya koymaktadır” (Hollingsworth, 2009: 50).

SONUÇ

İnsanların yaşadıkları her durum kendilerini ifade ediş biçimlerine yansımış ve bu durum evrensel olan çoğu kavramın farklı yorumlanmasına olanak sağlamıştır. Kullanılan yöntem gerek teknik açıdan olsun gerekse farklı bir sanat alanında meydana gelsin kavramın var olan değerlerle de yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Mahşer kavramının bazı toplumlarda farklı bir anlatım biçimiyle yansıtılmasında toplumsal, kültürel değerlerin önemi oldukça açıktır. İncil'de yer alan betimlemelerin farklı tekniklerle aktırıldığı görülmektedir. Bu farklı tekniklerin – gravür gibi – oluşması konuların işleniş açısından zengin bir yapı meydana getirmiştir. Batı sanatında Dürer'in Apokalips İllüstrasyonları'nın kitap ressamlığıyla temellenmesi, Michelangelo'nun Sixtina Kilisesi'nin tavan fresklerinin yine farklı bir tekniğe dayanması, Osmanlı minyatür sanatında dini konularda figüre yaklaşımın sınırlı olması gibi pek çok etken konunun işlenişini etkilemiştir. Sanatın çoğu kolunda ele alınan mahşer kavramının oldukça önemli bir yerde olduğu da görülmektedir. En erken dönemde bile ölümden sonra bir hayatın olabileceği düşüncesi insanların yaşam şekillerine yansımış ve bu doğrultuda pek çok sanat eseri üretilmiştir. Üretilen sanat eserlerinde insanların inanış şekillerine göre mahşer kavramı şekillenmiş ve bu inanç doğrultusunda eserlere yansıtılmıştır. Mahşer konusunun yalnızca resim sanatında değil aynı zamanda edebiyat gibi sanatın çoğu alanında kendisini gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazarlık Katkıları: Fikir: S.D., L.K.; Tasarım: S.D., L.K.; Denetleme: S.D., L.K.; Kaynaklar – S.D., L.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi: S.D., L.K.; Analiz ve/veya yorumlama: S.D., L.K.; Literatür Taraması: S.D., L.K.; Yazıyı Yazan: S.D.; Eleştirel İnceleme: S.D., L.K.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – S.D., L.K.; Design – S.D., L.K.; Supervision – S.D., L.K.; Resources – S.D., L.K.; Data Collection and/or Processing – S.D., L.K.; Analysis and/or Interpretation – S.D., L.K.; Literature Search – S.D., L.K.; Writing Manuscript – S.D.; Critical Review – S.D., L.K.

Conflict of Interest: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

- Akbaş, M. (2002). Yahudi ve Hıristiyan Düşüncesinde Ölüm Sonrası Hayat ve Diriliş İnançının Dini ve Teolojik Temelleri. D.E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XV, ss.37-60.
- Cumming, R. (2008), Görsel Rehberler Sanat, İnkılâp Kitabevi
- Charles, V. (2012), 1000 Muhteşem Resim, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hollingsworth M. (2009), Dünya Sanat Tarihi, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İpşiroğlu N, İpşiroğlu M. (2010), Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi, 3. Baskı, Hayalbaz Kitap
- Toprak, S. (2015), Ahirete İman, 2. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- <http://www.pivada.com/mahser> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 27.09.2018)
- <http://mukaddime.artuklu.edu.tr/download/article-file/184107> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
- http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi39_pdf/3sannattarihi_arkeoloji_cografya/harman_muruvet.pdf (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
- <http://www.turkbilig.com/pdf/200102-289.pdf> (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazicioglu-mehmed-efendi> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
- <https://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/ahiret-inanci/adresinden> erişildi. (Erişim Tarihi: 21.09.2019)
- <https://sorularlaislamiyet.com/mahserin-dort-atlisi-nedir> adresinden erişildi.(Erişim Tarihi: 21.09.2019)

ŞEKİLLER KAYNAKÇASI

Şekil 1: Hakikat Tüyüne Karşı Kalbin Tartılması, M.Ö. 1250, Boyanmış Papirüs, Londra British Müzesi.

<https://www.mutlakbilim.com/wp-content/uploads/2018/01/godresimx.jpg>

Şekil 2: Pieter Brueghel (Yaşlı), Ölümün Zaferi 1562, Panel Üzeri Yağlıboya, 117 x 162 cm. Madrid Prado Müzesi https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pieter_Bruegel_d._%C3%84._069.jpg

Şekil 3: Ölüm, Mahşerin Dört Atlısından Biri, Paul (veya Pol) Limbourg, 1413 – 1416, Parşömen Üzerine Resimli Süsleme, Chantilly (Fransa) Conde Müzesi https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Folio_90v_-_The_Horseman_of_Death.jpg

Şekil 4: Mahşer, Hieronymus Bosch. Bir Mihrap Resminin Orta Parçası, Akademie der Bildenden Künste, Viyana.

<https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/b/bosch/8lastjud/index.html>

Şekil 5: Hans Memling, Kıyamet Triptiği 1467 – 1471, Meşe Pano Üzerine Yağlıboya, 222 x 160 cm., Pomeranya Müzesi, Danzig.

<http://www.kt.rwth-aachen.de/forschung/projekt-eschatological-images/>

Şekil 6-9 : <https://www.pivada.com/albrecht-durer-mahser>

Şekil 10: Mağser, Michelangelo, Sixtina Kilisesi, Vatikan, Roma. <https://gerillart.wordpress.com/2014/08/09/meksika-duvar-sanati-uclusu-rivera-oro-zco-ve-siqueiros-2/>

Şekil 11: El Greco, Beşinci Mührün Açılışı, (1610 dolayları), Metropolitan Museum of Art, New York.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/436576>

Şekil 12-13: <http://mukaddime.artuklu.edu.tr/tr/download/article-file/184107>

Şekil 14-15: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi39_pdf/3sanattarihi_arkeoloji_cografya/harman_muruvet.pdf

Şekil 16: Prens Tou Wan'ın Gümü Giysisi. Manch'eng'den Hebei Eyaleti. Han Hanedanlığı.

Mary Hollingsworth, (2009), Dünya Sanat Tarihi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.